

Toneelschuur Producties, Loek de Bakker

Circle Mirror Transformation

DE ACTEURS TILLEN DE WISSELVALLIGE TEKST OP MET HUN VLIJMSCHERPE KOMISCHE PRECISIE EN NUANCE

Marijn Lems
20 april 2025

Gezien op 17 april 2025, Schuur, Haarlem

In *Circle Mirror Transformation* volgen we een groep uiteenlopende mensen die wekelijks een theaterklasje bijwonen – wat mooi maar voor de hand liggende ideeën over de relatie tussen theater en empathie oplevert.

Als de Amerikaanse toneelschrijver Annie Baker ergens in uitblinkt, dan is het wel in het vangen van de textuur en cadans van alledaagse gesprekken. In haar meest gevierde toneelstuk *The flick* (2013), dat in Nederland te zien was onder de naam *Cinema*, ving ze met grote precisie een minigemeenschap van bioscoopmedewerkers, die uiteindelijk door klassenverschillen uit elkaar wordt gedreven.

En in haar magistrale filmdebuut *Janet Planet* (2023) traceerde ze de warme maar disfunctionele relatie tussen een tienermeisje en haar hippie-achtige moeder. In beide gevallen toonde Baker schitterend hoe onder, tussen en achter banale gesprekjes werelden van onderlinge verlangens, angsten en dromen verschoen gaan.

In *Circle Mirror Transformation* (2009), een van Bakers eerste stukken die nu voor het eerst in Nederland te zien is, zien we die kwaliteit ook al terug. In het stuk volgen we vijf personages die wekelijks bij elkaar komen voor het theaterklasje van Marty, de docent. Naast haar man James zijn daar dertiger Elisa, veertiger Schultz en tiener Lauren op afgekomen.

De setting van een theatercursus is een dankbare manier om de complexiteit van personages af te pellen – het werd de afgelopen jaren ook sterk ingezet in de tv-serie *Barry* en de beeldroman *Acting Class* van Nick Drnaso. Door de protagonisten aan rollenspellen en andere theateroefeningen te laten deelnemen geven ze zich langzaam aan elkaar, zichzelf en het publiek bloot, en wordt de nadruk gelegd op de rollen die ze ook in het dagelijks leven spelen.

In *Circle Mirror Transformation* leidt het tot wisselende resultaten. Baker heeft eenvoudigweg te veel terugkerende theateroefeningen in haar tekst gelegd, die lang niet allemaal iets interessants over de personages vertellen, of soms op wel erg nadrukkelijke wijze de 'groei' van de groep onderstrepen. De cursusscènes die wel goed werken, zoals de oefening waarin een cursist een van de anderen in de groep moet spelen, of de familie-opstellingen die Marty met de deelnemers maakt, hadden gemakkelijk op zichzelf kunnen staan.

Het is interessant om te zien dat Baker ook in dit vroege stuk juist in de gesprekjes tussendoor de meeste kwaliteit weet te leggen. Letterlijk tussen de bedrijven door ontstaan er voorzichtige vriendschappen, liefdes, of leidt een toevallige opmerking opeens tot een levensveranderend inzicht. Gezien haar latere werk voelt het alsof ze in *Circle Mirror Transformation* nog te veel leunt op de veilige structuur van de theateroefeningen, terwijl haar interesse als schrijver veel meer uitgaat naar wat daar, bijna achteloos, tussendoor gebeurt.

Het is dan ook sterk de vraag waarom regisseur Loek de Bakker juist voor dit, in het oeuvre van Baker wat gedateerd aanvoelende, stuk heeft gekozen. Gelukkig heeft hij een uitstekende groep acteurs bij elkaar gebracht, die zelfs de zwakkere scènes steeds van nuance, psychologische gelaagdheid en vlijmscherpe komische precisie weten te voorzien. Zeker de pijnlijke driehoeksverhouding tussen James (Michiel Nooter), Elisa (Jip Smit) en Schultz (Gustav Borremans) wordt door de spelers perfect uitgespeeld, waarbij zowel de onderlinge dynamiek als de onderliggende kwetsuren die de personages met zich meedragen haarscherp in beeld worden gebracht.

Waar De Bakker in zijn spelregie het beste uit de tekst van Baker weet te halen, gebeurt aan het slot jammer genoeg het tegenovergestelde. De plotselinge abstractie die Baker in de laatste scène legt wordt door De Bakker en scenograaf Janne Sterke onderstreept door simultaan het realistische decor uit elkaar te laten vallen. Het is een rode-rozen-rood-benadering die je als publiek berooft van de mogelijkheid om zelf over de meerlagigheid van de scène na te denken.

(Wel daarbij een kanttekening: het is natuurlijk alleszins mogelijk dat aan de rechten voor de voorstelling strikte scenografische voorwaarden zijn verbonden. Dat zou ook verklaren waarom het scènebeeld van Sterke, net als dat van meerdere andere recente Angelsaksische toneelbewerkingen, extreem sterk op dat van de oorspronkelijke Off-Broadway-versie lijkt.)

Al met al zet De Bakker zo een aangename doch weinig opzienbarende twee uur teksttoneel neer. In vergelijking met zijn briljante andere recente voorstelling *Alleen maar lieve jongens*, waarvoor hij een nieuwe tekst liet schrijven, speelt de keuze voor het bronmateriaal hem hier van begin tot eind parten.

'Circle Mirror Transformation' maakt het alledaagse bijzonder

Recensie Theater

Circle Mirror Transformation. Door: Toneelschuur Producties. Regie: Loek de Bakker. Gezien: 17/4, Schuur, Haarlem. Tournee t/m 8/6. Info: toneelschuurproducties.nl

●●●○○

Ron Rijghard

HAARLEM

De oefening is dat je maar één woord mag gebruiken, maar dat je door de toon en je houding toch zinnen maakt die duidelijk maken wat je bedoelt. De man, defensief, traag: „Akma... Akma...” De vrouw, droevig, verwijtend: „Goulash... Goulash-goulash.” Minutenlang houden ze het vol. Waar ging dat gesprek over vraagt de cursusleidster daarna aan twee andere, toekomstige cursisten. Boosheid, zegt de een, verliefdheid, meent de ander.

Het is een geestig voorbeeld van de malle spellen en oefeningen die vier cursisten doen tijdens een dramacursus van zes weken. In de voorstelling *Circle Mirror Transformation* draait het om de onderlinge dynamiek en groeiende intimiteit tussen de vier: de onzekere tiener (Sayo Cadmus), de energieke dertiger (Jip Smit), de gesloten veertiger (Gustav Borreman) en de schuchtere vijftiger (Michiel Nooter), tevens de man van cursusleidster Marti (Marisa van Eyle), die lesgeeft zittend op een grote bal.

Marti wil haar cursisten leren zich bewust te zijn van elkaar en van zichzelf. Gaan ze ook nog acteren, vraagt de tiener zich na een paar weken dan ook af, want daar kwam ze eigenlijk voor. Maar Marti zweert bij speels lesmateriaal, zonder toneeltekst. In de kale lesruimte - gordijnen voor spiegels, een paar bankjes - komen dankzij die oefeningen knelpunten en strubbelingen spelenderwijs boven.

Onvermogen

Zo laat ze de vier elkaar naspelen en moeten ze cruciale scènes uit hun leven door de anderen laten nadoen.

Dat legt geen grote conflicten bloot: een relatiebreuk, ruziënde ouders. Even weinig uitgesproken zijn de verhoudingen in de groep: verliefdheden vlammen kort op en er is onuitgesproken boosheid en irritatie. Toch is er bij enkelen na zes weken iets verschoven, bijna achteloos,

want zo gaan die dingen, maar wel fundamenteel.

Die aandacht voor het alledaagse maakt deze tekst van de Amerikaanse toneelschrijver Annie Baker speciaal. Met milde blik beziet Baker het onvermogen van mensen om hun verlangen vorm te geven. Dat resulteert in een bij momenten grappige vertoning, die niet onplezierig voortkabbelt, maar met twee uur ook aan de lange kant is.

In zijn regie, waarmee hij zijn ontwikkelingstraject bij Toneelschuur Producties afsluit, durft Loek de Bakker de verstilling op te zoeken, maar maakt hij ook te weinig werk van de schrijvende onderstroom in deze zoektocht naar liefde en geborgenheid. Met iets meer detail en finesse waren deze niet bijzondere mensen net wat bijzonderder geworden.

'Circle Mirror Transformation' is een sympathieke viering van intermenselijke knulligheid tijdens een zesweekse theatercursus.

Foto Sanne Peper

Circle Mirror Transformation
Theater
★★★★★

Door Toneelschuur Producties. Regie Loek de Bakker, tekst Annie Baker.

17/4, De Schuur, Haarlem. Tournee t/m 8/6.

De onderliggende tragiek van de sullige theatercursisten had wel meer diepte verdiend.

Of ze eigenlijk ook écht gaan acteren, vraagt Lauren halverwege de zesweekse theatercursus in het plaatselijke buurtcentrum. Haar vraag mag rekenen op een minzame glimlach van de leidster: ze zijn immers al volop aan het toneel spelen, is haar overtuiging. Al weken dompelt ze haar vier cursisten onder in korte fysieke spelimprovisaties, concentratieoefeningen en tableaux vivants. De groep ondergaat alles gelaten, en consequent voorzien van een groot sociaal ongemak.

In het werk van de Amerikaanse toneelschrijver Annie Baker zijn de stiltes vaak betekenisvoller dan de woorden. Baker is ook de auteur van het briljante (met een Pulitzer-prijs bekroonde) stuk *The Flick* (2014), dat een paar jaar geleden als *Cinema* in de Nederlandse theaters te zien was. Daarin onttrokken drie jonge filmhuismedewerkers zich liever volledig aan de buitenwereld, dan dat ze de teleurstellingen van

het echte leven incasseerden.

In *Circle Mirror Transformation*, dat ze vijf jaar eerder schreef en dat nu voor het eerst in Nederland te zien is, toont Baker een vergelijkbare voorliefde voor de met zichzelf worstelende underdog. Marisa van Eyle speelt een heerlijk zijige, antroposofische cursusleidster, van wie je meteen doorziet dat ze dit vooral voor zichzelf doet. Als cursisten venten Michiel Nooter, Jip Smit, Gustav Borremans en Sayo Cadmus het sociale ongerief optimaal uit.

In korte interacties leren we ze gaandeweg iets beter kennen: de een vlucht voor eenzaamheid, de ander jaagt een langgekoesterde wens na, weer een ander lijkt vooral een schuld in te willen lossen. Door subtiel zicht op hun heimelijke verlangens, verborgen motieven en vermoedelijke trauma's, krijgen de standaard dramaoefeningen vanzelf meer betekenis – soms rondt op het onveilige af.

Baker staat bekend om haar fel-realistische taal: de humor boogt voornamelijk op de treffende herkenbaarheid van haar dialogen. Toeschouwers die zelf ooit een hobby-

cursus theater hebben gevolgd, hebben bij deze voorstelling een pré.

Maar het minutieus doorgevoerde realisme leidt ook tot stroperigheid, zeker in combinatie met de repetitieve, statische structuur. *Circle Mirror Transformation* is een sympathieke viering van intermenselijke knulligheid, maar scheert daarbij wel over de vrijblijvende oppervlakte.

Loek de Bakker laat in zijn regie de ongemakkelijke humor prevaleren boven de tragiek: er mag geregeld gelachen worden om deze goedbedoelende sullen, maar hun onderliggende drama's krijgen beduidend minder ruim baan en blijven daardoor eenduidiger dan misschien nodig.

Dit is een stuk waarin tegelijkertijd veel en weinig gebeurt, en dat naar het einde toe niet explodeert maar implodeert. Niet de grote dromen en drama's bepalen je route in het leven, maar in terloopse, onbeduidende momenten vinden de daadwerkelijke transformaties plaats. Dat is een mooie, maar ook wat bescheiden uitkomst van twee uur theater.

Sander Janssens

Circle Mirror
Transformation

Loek de Bakker/
Toneelschuurproducties

★★★

Recensie theater

Scène uit 'Circle Mirror Transformation'. FOTO SANNE PEPER

Annie Bakers personages blijven helaas in clichégedrag hangen

'Gaan we ook écht acteren?' Ergens halverwege een oefening in haar wekelijkse theaterklas heeft cursist Lauren het even gehad. Leiden al die vage oefeningen ergens toe, wil ze van cursusleider Marti weten. Lauren is één van de vijf mensen die in *Circle Mirror Transformation* van de Amerikaanse toneelschrijver Annie Baker wekelijks samenkomen in het lokale buurthuis.

Zes keer ontmoeten ze elkaar in zo'n doorsnee multifunctioneel lokaal met een oude parketvloer, pia-

Leuk om acteurs de amateur in zichzelf te zien opdiepen

no in de hoek, kapstokje aan de muur. De spiegels voor de balletklas gaan in het decorontwerp van Janne Sterke verscholen achter lange gordijnen, ongeveer zoals de personages aanvankelijk ook nog hun karakter verborgen houden en de kat uit de boom kijken.

Scholier Lauren (Sayo Cadmus) krijgt er als cursist gezelschap van timmerman Schulz (Gustav Borremann) en actrice Elisa (Jip Smit). Marti's echtgenoot James (Michiel Nooter) is, ietwat verrassend, ook van de partij. Marisa van Eyle als Marti bestiert dit groepje moederlijk, veelal vanaf haar zitbal.

Altijd leuk om professionele acteurs de amateur in zichzelf te zien opdiepen. Dat kun je ook wel aan deze ervaren spelers overlaten. Loek de Bakker regisseert ze in genueanceerd, mooi, klein spel. De ti-

tel *Circle Mirror Transformation* verwijst naar een dramaoefening, waarbij je in een kring de beweging van je voorganger eerst spiegelt en dan transformeert tot iets anders. Die oefening komt voorbij, net als flarden van heel veel andere spel-oefeningen, die, hoe hilarisch soms ook, voor het publiek toch vooral een oefening in geduld zijn.

Het zijn korte scènes, afgewisseld met ontmoetingen voor en na die zes lessen, waarin de vijf elkaar beter leren kennen, misschien wel steeds minder acteren en steeds meer zichzelf worden.

Daar gebeurt een hoop: een opbloeiende (en ook weer uitdovende) flirt tussen Schulz en Elisa, boomer James die de jonge actrice ook wel leuk vindt (wat zijn relatie met echtgenote Marti op scherp zet), Lauren die uit haar schulp kruipt en meer vertelt over haar gecompliceerde familie, en ook de cursusleider komt tot een inzicht.

Je vraagt je wel af waarom De Bakker met deze tekst van Annie Baker (soepel vertaald door Ariane Schluter) aan de slag wilde. Wat een contrast met de doorleefde karakters in het samengestelde gezin in *Alleen maar lieve jongens*, de tekst die Casper Vandeputte schreef voor De Bakkers recente voorstelling bij HNTjong.

Bakers personages ontberen achtergrond, blijven in clichégedrag hangen. De samenstelling van het groepje ook: té bedacht. *Circle Mirror Transformation* is absoluut een onderhoudende voorstelling, aan de acteurs ligt het niet, je kunt ze alleen interessantere personages.

Hans Smit

Tournee t/m 8 juni.
Info: toneelschuurproducties.nl

Tragikomische fantasiewereld vol Nederlands ongemak

TONEEL

CIRCLE MIRROR

TRANSFORMATION

Door Loek de Bakker, Toneelschuur

Producties

Gezien 17/4, De Schuur in Haarlem

Te zien 29/4 t/m 1/5, Theater Bellevue,

17/5, Schouwburg Amstelveen

Regisseur Loek de Bakker bewerkte het prijswinnende Amerikaanse theaterstuk *Circle Mirror Transformation* tot een wrang-komische, soms absurde Nederlandse versie.

In een buurthuis in een Amerikaans provinciestadje komen vijf onbekenden samen voor een zesweekse acteercursus: het theaterstuk *Circle Mirror Transformation* (2009) van de Amerikaanse, prijswinnende toneelschrijver Annie Baker, lijkt op het eerste gezicht eenvoudig van opzet. Juist daarin schuilt de kracht: in verstilde, soms verstikkende scènes komen de diepste verlangens, schaamte en pijn van de personages langzaam naar boven.

Regisseur Loek de Bakker bewerkte

het stuk tot een wrang-komische, soms absurde versie vol Nederlands ongemak. Bekend om zijn beeldende theater en thema's als queerness en outsiderverhalen wisselt hij verstillend af met uitbundige Amerikaanse uitschieters, waardoor deze versie een geheel eigen karakter krijgt.

De voorstelling ontvouwt zich via een reeks ogenschijnlijk triviale acteeroefeningen. Diepe verlangens en trauma's schuilen onder de oppervlakte. In 'familieportretten' vormt de groep om beurten een levend tableau rondom één van de medecursisten. Het 'gebrabbelgesprek' bestaat uit twee woorden, 'goulash'

Absurditeit en kwetsbaarheid gaan hand in hand

en 'ak-mak', uitgesproken door twee personages. Betekenis wordt gezocht in lichaamstaal en intonatie.

Marisa van Eyle speelt Marti, de bevlogen, ietwat onzekere docente die met therapeutische oefeningen de muren binnen de groep probeert af te breken. Spel, therapie en werkelijkheid vervagen, wat zorgt voor onge-

makkelijke en ontroerende momenten. Wanneer Marti de groep vraagt een geheim op te schrijven, komen ontwrichtende waarheden aan het licht. De spanning is tastbaar wanneer iemand voorleest: "Misschien ben ik misbruikt door mijn vader."

Kleine fricties

Jip Smit speelt Elisa, die haar theatrale bravoure inzet als schild. Haar wisselwerking met de net gescheiden Schultz (Gustav Borreman) toont pijnlijk de kloof tussen overgave en bindingsangst. Michiel Nooter legt in de rol van James met minimale bewegingen de onderhuidse spanning in de groep bloot.

De Bakker toont hoe absurditeit en kwetsbaarheid hand in hand gaan. In een scène waarin Schultz zijn kinderkamer mag uittekenen, veranderen de cursisten in een zacht kinderbed, een Japanse esdoorn en een knuffelslang. Er ontstaat een tragikomische fantasiewereld die wringt met zijn werkelijke herinnering.

Hoe De Bakker de kleine fricties tussen de personages tot leven brengt, is ijzersterk. Drama schuilt niet in grote woorden, maar in wat tussen de regels door wordt gezegd.

Gina Miroula